

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh722>

AMERİKA’NIN ERMENİLER ÜZERİNDEKİ FAALİYETLERİ VE OSMANLI DEVLETİ’NE ETKİLERİ

Özgür YILDIZ*

Özet

Ermeniler yüzyıllarca Anadolu topraklarında hoşgörü içinde yaşamışlardır. Ermeniler ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler dostane bir şekilde olmuştur. Millet-i Sadıka olarak adlandırılan Ermeniler, Osmanlı Devleti içinde üst makamlara gelmişler; hiçbir şekilde baskıya maruz kalmamışlardır.

İmparatorluk son yüzyılına geldiğinde Ermeniler ve Osmanlı Devleti arasında sıkıntılar çıkmaya başlamıştır. Aradaki anlaşmazlıkların ana nedeni olarak büyük güçlerin kışkırtması göze çarpmaktadır. Fransa ve Rusya’nın kışkırtmaları ilk bakışta görülmekle birlikte Amerika’nın bu konudaki faaliyetleri göz ardı edilmektedir.

1819 yılında Anadolu’ya ayak basan Amerikalı misyonerler Osmanlı toplumunda yaşayan Ermeniler ile doğrudan işbirliği içinde olmuştur. Yaptıkları faaliyetlerde Ermenilere öncelik vermişlerdir. Açtıkları okulların çoğunda Ermeni öğrencilere eğitim verirken, Anadolu’da kurmuş oldukları yetimhanelerde Ermeni yetimlerini kollayıp gözetmişlerdir.

Bu çalışmada, Amerikan belgeleri ışığında Amerikalıların Ermeniler üzerinde yapmış oldukları din, eğitim ve yardım çalışmaları özetle anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Amerika, Ermeni, Osmanlı Devleti, Hıristiyan, Anadolu*

Activities of U.S.A on Armenians and Effects on Ottoman State

Abstract

For centuries Armenians in Anatolia had lived in peace. The relationship between Armenians and Ottoman State was on amirable terms. Armenians who were

---

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanı, ozgurzyz@gmail.com

called Milet-i Sadıka(Loyal Nation) had access to top positions in Ottoman State mechanism and never subjected to any kind of oppression.

At the last century of empire, problems between Armenians and Ottoman State begun to erupt. As the main reason for this dispute, provocation of the Great Powers draws the attention. Provocations of France and Russia are generally seen at first sight but activities of the United States are usually neglected.

American missionaries who set foot in Anatolia in 1819 were in a direct cooperation with Armenians who lived in Ottoman society. They attached priority to Armenians in their activities. In addition to providing education to Armenian students in most of the schools they operated, they protected Armenians in the orphanages they founded in Anatolia.

In this study American activities on Armenians with regard to religion, education and charity will be tried to explained briefly in the light of American Documents.

Key Words: *USA, Armenian, Ottoman State, Christianity, Anatolia*

Giriş

Osmanlı toplumunda yaşayan Ermeniler üzerinde etkili olan önemli bir devlet de Amerikalılardır. Amerika, Amerikan Board Misyoner Teşkilatı aracılığıyla Ermeni gençler üzerinde etkili olmuştur. Misyonerler Osmanlı toplumuna ayak basar basmaz Ermeniler ile temasa geçmiştir. Osmanlı ülkesine gelen Amerikalı misyonerlere öncelikli olarak Ermeniler rehberlik yapmıştır. Ermeniler, Amerikan misyonerlerinin Osmanlı ülkesini tanımlarında ve bölgeye yerleşmelerinde yardımcı olmuşlardır.

Amerikan misyonerlerinin büyük arzuları, Protestanlığı kabul etmiş müstakil bir Ermenistan'ın ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle kilise dili yerine Ermeni halkının anlayacağı bir şekilde İncil'i tercüme ettirmişlerdir.¹ Amerikalılar genelde Ermeni nüfusunun bulunduğu bölgelerde kiliseler açmışlar, Ermenileri kiliselere kaydetmişler ve Pazar ayinleri ve İncil toplantıları ile Ermenileri Protestanlaştırmaya çalışmışlardır. Dini çalışmalar, Amerikan misyonerlerinin Ermeniler üzerinde yaptığı etkili çalışmalardan birisi olmuştur.

Dini faaliyetler ve misyonerlerin en etkili silahı olan eğitim çalışmalarında, Ermeni çocuklarını ve gençlerini görmekteyiz. Amerikalılar, Osmanlı ülkesinde ruhsatlı ve ruhsatsız olmak üzere 400'ü aşkın okul açmışlardır. Okullardaki öğrencilerin büyük çoğunluğu Ermeni'dir. Yine

---

¹ Mehmet Saray, *Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Ankara 2005, s.35.

okullarda öğretmen olarak birçok Ermeni öğretmen görevlidir. ² Okullar köklü kurumlar haline geldiklerinde okullardan mezun olan Ermeniler Osmanlı ülkesinde Amerikan Board Teşkilatı'na bağlı aylıklı misyoner yardımcılarını olarak görevlendirilmişlerdir. Okullardan mezun olan öğrenciler, Protestanlık ilkelerini öğreten papaz, vaiz ve öğretmen olarak görevlendirilmişlerdir. ³

Amerika'nın Ermenilere karşı Anadolu'da yürütmüş olduğu diğer bir faaliyet de yardım faaliyetleridir. Açmış oldukları yetimhanelerde Ermeni yetimlerini kollayıp gözetlemeleri, ilaç dağıtımı ve savaş sırasında ekmek dağıtımı bu yardım faaliyetlerinden bazılarıdır. Şimdi bu üç faaliyet alanı kısaca açıklanarak, Amerikalıların Ermeni politikası hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

1. Amerikalıların Ermenileri Protestanlaştırma Faaliyetleri

Büyük güçler emperyalist faaliyetlerini yürütmek için maşa arayışına gitmişlerdir. Amerikan tüccarları, misyoner grupların faaliyetleri sonucunda Protestan mezhebine sokabildikleri insanlar aracılığıyla, Akdeniz'den faydalanarak Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'a ulaşmak çabasına girmişlerdir. ⁴ Bu çabanın olumlu sonuçlar vermesi için Osmanlı Ülkesi'ndeki Ermenileri maşa olarak kullanmak istemişlerdir.

Türkiye, Rusya, İran, Hint, Çin, Avrupa ve Amerika'da yerleşmiş olan Ermeniler ile Amerikan Protestan misyonerleri 1813 yılından itibaren ilgilenmeye başlamıştır. İngiliz İncil Cemiyetleri, tüm İncil'i Ermeniceye çevirmiş ve 1814 yılında Yeni Ahit'i Ermenice basmışlardır. 1822 yılında Yeni Ahit Ermeniceye çevrilmiştir. ⁵

1830 yılında Protestanlar, derin bir şekilde Gregorian Ermenilerini araştırmaya başlamışlardır. Misyonerler; Türkiye'de "Müslüman bir sahada" diğer Hıristiyanlar ve Ermeniler ile ilgili araştırma yaparak Harrison Dwight ve William Goodell gibi misyonerler vasıtasıyla etkili çalışmalarını başlatmışlardır. ⁶

---

² Ayrıntılı Bilgi için bkz; Özgür Yıldız, *Anadolu'da Amerikan Okulları*, IQ Yayınları, İstanbul 2011.

³ Ayrıntılı Bilgi için bkz; Özgür Yıldız, *Misyonerlik ve Amerikan Board Teşkilatı*, IQ Yayınları, İstanbul 2009.

⁴ Sadık Tural, *Ermeni Meselesine Dair*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.9

⁵ H.G.O. Dwight, *Christianity In Turkey: A Narrative of The Protestant Reformation in The Armenian Church*, Ballantyne Printir, London 1854, s.13-31.

⁶ J.L .Grabill, *Protestan Diplomacy and the Near East, Missioanary Influence on American Policy 1810-1927*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1971, s.33.

1831 yılında Papaz Goodell İstanbul'da Batı Türkiye Misyonunu'nun yöneticisi olarak faaliyet göstermiştir.⁷ Amerikalı misyonerlerin oluşturdukları istasyonlarda Ermeni cemaati sayıca çok üstün olmuştur. Örneğin, 1845 yılında Adapazarı'nda yapılan Protestanlık çalışmalarında Ermeni azınlığın yoğun olarak katıldığı görülmektedir.⁸

Batı Anadolu'da da misyonerlerin Ermeniler ile işbirliği göze çapmaktadır. Şöyle ki Bilecik'te 1857 yılında bir Protestan kilisesi kurulmuş, bölgede yerli bir papaz olan Hohmanes Stepanian görev yapmıştır.⁹ Bilecik'te 1867 ve 1868 yıllarında da cemaate katılanlar artmış, cemaatin çoğunluğu Ermeni olan kilisenin üye sayısı 18'dir.¹⁰

Muratçay'da, 1865 tarihinde kilise papazı Alexander Parhtilgian önderliğinde kilisenin toplam üyesi 9 olmuş, Pazar ayinlerine katılan ortalama cemaat 40'ı bulmuştur¹¹. İstanos bölgesinde, 1867 yılında cemaatin sayısı 62'ye kadar çıkmış, ertesi yıl 43'e düşmüştür. Buradaki Ermenilerin dine ve mezhebe bağlılıkları şaşkıncı olmuştur. 1869 cemaatin sayısı 15'e düşerken 1870 yılında 75'e yükselmiştir¹². 1908 yılında Bursa Kilise'si papazı Ermeni Garbed Baghdasarian'dır¹³. Yine 1913 yılında vaiz Adanalı'dır.¹⁴ İncelenen belgelerde görüldüğü üzere Ermenilerle Amerikan misyonerlerinin işbirliği açık olarak görülmektedir.

Osmanlı Ülkesi'nde, 1846 yılında 4 kilise ve 105 üye var iken bu sayı 1900 yılının başında 112 kilise ve 12.109 Protestan kilise üyesine çıkmıştır.¹⁵ 1914 yılında ise Amerikan Board Teşkilatı Türkiye'de son derece gelişmiş olmakla birlikte, 130 Ermeni Protestan kilisesinde 15 bin üyeye ulaşmaları bölgede çok etkili olduklarını göstermektedir.

Board Teşkilatı, Protestan Ermeniler için kilise kurarken Ermenilerin de görüşleri alınmıştır. Ermenilerin tavsiyelerine göre, Protestan Ermeni

---

⁷ J.A. Field, *America and the Mediterranean World 1776- 1882*, Princeton University Press, New Jersey 1969, s.177.

⁸ H.G.O. Dwight, *Christianity In Turkey: A Narrative of The Protestant Reformation in The Armenian Church*, Ballantyne Printir, London 1854, s.207.

⁹ P.A.B.C.F.M., **Reel: 582**, No: 450 ve **Reel: 594**, No:16.

¹⁰ P.A.B.C.F.M., **Reel: 582**, No: 48, 49, 57.

¹¹ P.A.B.C.F.M., **Reel: 582**, No: 33, 34 ve **Reel:594**, No:16.

¹² P.A.B.C.F.M., **Reel: 582**, No: 39, 48, 49, 57, 67, 81.

¹³ P.A.B.C.F.M., **Reel: 617**, No:687.

¹⁴ P.A.B.C.F.M., **Reel: 630**, No: 26,29, 30, 32.

¹⁵ Yavuz Güler, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:6 sayı: 1, Kırşehir 2005, s. 238.

Amerika'nın Ermeniler Üzerindeki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri

kiliselerinin özelliklerini belirlemişlerdir.¹⁶ Bu yardımlar karşılıksız kalmamış, 1915 Tehcir Kararı'nın uygulanması sırasında Amerikan Misyonerleri, Ermeniler için yoğun çaba harcamıştır. Protestan Ermenilerinin hamisi Amerika olmuş ve Protestan Ermenilerinin sevk olunmaması için Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne karar aldırılmıştır.¹⁷

Amerika'nın dini çalışmalarda Ermeniler üzerinde etkili olduğu ve bunu gelecek için bir yatırım aracı olarak gördüğü incelenen belgelerde görülmektedir. Ermenilerin ise Protestan mezhebine kolayca geçmeleri ve eski mezheplerini terk etmeleri, kültürel ve manevi bir konuda yapılan değişikliğin karşılığının ne olduğu sorusunun cevabını aramamıza neden olmaktadır.

2. Ermenilerin Eğitim Yoluyla Etki Altına Alınması

Dünya Ermenilerinin Berlin Antlaşması'ndan sonraki büyük hayalleri Büyük Ermenistan Devleti'nin kurulması idi. Bu amaca ulaşabilmek için eğitime büyük önem verdiler. Ermeni komitacıları Amerikan Hükümeti'nin desteğini alarak misyoner ve militan okulları açmışlardır. Ermeni kız ve erkek çocukları bu okullarda eğitilmişlerdir.¹⁸

Bunun yanında Amerikan misyoner okullarında İngilizce öğrenen Ermenilerden bazıları Amerika'ya giderek oraya yerleşmişler ve Amerikalıları Türklere karşı düşman etmeye çalışmışlardır.¹⁹

Açılan misyoner okullarının amacı, Ermeni öğrencilerin kafasına batılı anlamda ırk kavramını sokmaktır. Misyonerlerin ve öğrencilerin inandıkları bu fikir, Ermeni milliyetçiliğinin psikolojik temelini oluşturmuş ve Ermenilerin kışkırtılmasında etkili olmuştur.²⁰

Board Teşkilatı, okullarda yetiştirdikleri Ermeni öğrencilere maaş vererek kendi hizmetlerinde çalıştırmıştır. Amerikan misyonerlerinin açmış olduğu Maraş Kız Lisesi'nde 25 bayan öğretmen yetiştirilmiştir.²¹

---

¹⁶ H.G.O. Dwight, *Christianity In Turkey: A Narrative of The Protestant Reformation in The Armenian Church*, Ballantyne Printir, London 1854, s.334-336.

¹⁷ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler(1915-1920)*, Ankara 1995, s.78.

¹⁸ Cenani Gürbüz, *Milli Mücadele'de Develi ve Ermeniler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.190.

¹⁹ Ercüment Kuran "Amiral Bristol Raporu ve ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandasının Tarihiçesi", *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2001, s. 198.

²⁰ K.Y. Lee, *Ermeni Sorunu'nun Doğuşu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 65.

²¹ Necla Günay, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyancıları*, IQ Yayınları. İstanbul 2007, s. 183.

Amerikan misyonerlerinin Ermeniler üzerinde yapmış oldukları eğitim faaliyetleri Osmanlı Ülkesi'ndeki diğer azınlıklara göre daha başarılı olmuştur. Genelde Amerikan okullarına kayıt yaptıranlara bakıldığında çoğunluğun Ermeni öğrencilerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Osmanlı başkentinde etkili olan İstanbul Amerikan Kız Koleji'nde 1895 yılında 161 öğrenci bulunmaktadır bu öğrencilerden 88 tanesi Ermeni'dir.²²

Tarsus Amerikan Koleji'nde, 1902–1903 öğretim yılında 204 öğrenci kayıtlı olup öğrencilerin 138'i yatılı öğrencidir. Öğrencilerden 152 tanesi Ermeni'dir. Okulda Ermeniler üzerinde yoğun Protestanlaştırma çalışması yapılmıştır.²³

İzmir Uluslararası Koleji'nin 1904 yılında 305 öğrencisinin milliyetlere göre dağılımı şöyledir:²⁴

- 1- Rum: 210
- 2- Ermeni: 70
- 3- Diğer Miletlerden: 25

1908 yılında Talas Amerikan Koleji'nin eğitim istatistikleri şöyledir.²⁵

1908 Yılı Talas Amerikan Koleji Eğitim İstatistiği:

Yüksek Okulda:

- Protestan Ermeni: 39
- Protestan Rum: 12
- Gregoryen Ermeni: 18
- Ortodoks Rum: 1
- Toplam: 70

Ortaokulda:

Ermeni: 29

İlkokulda:

- Ermeni: 27
- Müslüman: 8
- Toplam: 35

---

²² P.A.B.C.F.M. Reel 606, Belge No: 558.

²³ Ayhan Öztürk, Özgür Yıldız, *Amerikan Protestan Misyonerlerinin Türkiye'deki Faaliyetleri (1820-1938)*, Arka Oda Yayınları, İstanbul 2007, s.78.

²⁴ Özgür Yıldız, *Anadolu'da Amerikan Okulları*, IQ Yayınları, İstanbul 2011, s.48.

²⁵ Özgür Yıldız, *Anadolu'da Amerikan Okulları*, IQ Yayınları, İstanbul 2011, s.95,96.

Amerika'nın Ermeniler Üzerindeki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Görüldüğü üzere Kayseri Talas'ta Ermenilere yönelik yapılan eğitim çalışmaları etkili olmuştur. Yüksekokulda 39 Protestan Ermeni bulunması Amerikalı misyonerlerin başarısını göstermektedir.

Merzifon Anadolu Koleji, Osmanlı Devleti içinde tüm azınlıklara açık olan bir okuldur. 1913'te 11 Ermeni, 10 Amerikalı, 9 Rum, 1 Rus, 1 İsviçreli öğretmene karşılık; 160 Ermeni, 200 Rum, 40 Rus ve 25 Türk talebe bulunmaktadır.²⁶ Bu okulda görüldüğü üzere Rum ve Ermeni azınlığa yönelik eğitim yapılmaktadır.

Harput Koleji, 6 papaz müdür tarafından yönetilmiş, okulda çalışanlar halkı devlet aleyhine kışkırtmaktan çekinmemişlerdir. Bu papazlardan birisi de Amerikalı misyoner olan Riggs'dir. 1915 yılında, Ermenilerin ayaklanması sırasında Harput Amerikan Koleji yakılmış, okulun müdürü Ernest Riggs, Ermeni olayını kışkırtması nedeniyle sınır dışı edilmiştir.²⁷ Bu olay Amerika'nın 1915 olaylarının hazırlayıcısı olduğunu göstermektedir.

Mustafa Kemal Atatürk döneminde, Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri yavaşlamıştır. Misyonerler Atatürk'ü "*Anti Misyoner*" olarak nitelendirmişlerdir. Osmanlı'nın son döneminde 400'ü aşan Amerikan okullarının sayısı Atatürk döneminde sadece 3'tür. Atatürk, dünyanın önemli güçlerinden olan Amerika'nın Ermeniler üzerindeki oyununu iyi anlamış ve çözüm yoluna erken gitmiştir.

3. Amerikalıların Ermenilere Yapmış Oldukları Yardım Faaliyetleri

Eğitim ve dini çalışmaların yanında misyonerlerin diğer bir çalışma alanı ise yardım faaliyetleri olmuştur. Yardım faaliyetlerinde etkili olan kısım da yetimhaneler olmuştur. Örneğin Bursa'da 1875 yılında Ermeni yetimhanesi kurulmuştur. Bağışlarla kurulan yetimhanenin yöneticisi Papaz Bay Gregory Bagdasarian olmuştur.²⁸ Ermeni olan bay ve bayan Bagdasarian yetimhaneyi idare etmiştir. Yetimhanede, Türkçe ve Ermenice konuşulmakta idi. Bu kurumda, Amerikalıların misyonerlik faaliyetleri yaptıkları gözlemlenmiştir. Burada bulunan çocuklara toplu olarak ilahiler okutulduğu ve İncil öğretildiği de belgeden anlaşılmaktadır.²⁹

²⁶ E.G. White, *Bir Amerikan Misyoneri'nin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Enderun Kitap Evi, İstanbul 1995, s.87, 88.

²⁷ Özgür Yıldız, *Anadolu'da Amerikan Okulları*, IQ Yayınları, İstanbul 2011, s.102.

²⁸ P.A.B.C.F.M. Reel: 615, No:1189

²⁹ Özgür yıldız " 1860-1880 Yılları Arasında Bursa ve Civarında Ermeniler" *Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu*, Kayseri, Ocak 2007 s.513.

Bunun yanında St. Paul Enstitüsü'nde öğretim elemanı olan Ermeni H. Stefanos Cenanyan tarafından 1895'li yıllarda başta Sivas, Maraş, Tarsus olmak üzere bazı merkezlerde yetimhane açılmıştır. Yetimhaneler daha sonra maddi gerekçelerle Amerikalı misyonerlere devredilmiştir.³⁰ Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın hükümleri, yetimhanenin açılmasında gerekçe olarak gösterilmiştir.³¹

Özellikle Doğu Anadolu'da meydana gelen olaylar üzerine, terör ve kargaşa ortamında; Ermeni dul ve yetimleri, misyonerler için cemaatlerine kazanılacak iyi bir nüfuz alanı olarak görülüyordu. Bu amaçla misyonerler Ermeni dul ve yetimlerine para ve yiyecek yardımı yapmaya başladıkları ve daha fazla yardım alabilmeleri için kendileriyle irtibatta olmalarını bildirmişlerdir.³²

Örneğin, 1896 yılında Ermenilerin isyan etmeleri neticesinde Amerikan misyonerleri Van'da Ermeni yetimler için yetimhane açmışlardır. Misyoner belgelerinde, yetimhaneler karşılıksız yardım bölümünde yer almaktadır".³³

1902 yılında Amerikan yetimhanelerinin sayısının 14'ün üzerinde olduğu bilinmektedir. Amerikalıların yardım faaliyetleri çerçevesinde etkili olarak kullandıkları diğer bir kurum da Van'da açmış oldukları yetimhanedir. Amerikalı misyonerler yetim Ermenilere yardım etmek amacı ile böyle bir kurum açmışlardır. Bu yetimhanenin sadece Ermeni dul ve yetimlere hizmet vermesi dikkat edilmesi gereken bir noktadır.³⁴

Ermenilere tehcir sırasında ve süresince Amerikan Misyonerleri nakdi yardımlarda da bulunmuşlardır. Ermeni muhacirlere verilmek üzere Amerikan misyonerleri ve konsolosları tarafından hükümetin bilgisi dâhilinde Ermenilere para dağıtılmıştır.³⁵ Yardım faaliyetlerinin yetim ve dullara yardım, ilaç

---

³⁰ Gürsoy Şahin, *Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Sivas ve Suşehri Bölgelerinde Ermeni Faaliyetleri*, IQ Yayınları, İstanbul 2007, s. 72.

³¹ Hasan Babacan, "Ermeni Dul ve Yetimleri ile Osmanlı Devleti'nin Bunlara Karşı Takip Ettiği Politikalar", *Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu*, Kayseri, Ocak 2007 s.275.

³² Hasan Babacan, "Ermeni Dul ve Yetimleri ile Osmanlı Devleti'nin Bunlara Karşı Takip Ettiği Politikalar", *Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu*, Kayseri, Ocak 2007 s.278.

³³ Dilşen İnce Erdoğan, *Amerikan Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Ermeni İsyancıları (1896)*, IQ Yayınları, İstanbul 2008, s. 209-211.

³⁴ Dilşen İnce Erdoğan, "Ortak Yaşamdan Çatışmaya Türkler ve Ermeniler; Van Yetimhanesi Örneği(1896-1897) *Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu*, Kayseri, Ocak 2007, s. 22-24.

³⁵ Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, TTK, Ankara 2001, s.67.

Amerika'nın Ermeniler Üzerindeki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri

yardımları, savaş yıllarında ekmek yardımı olarak şekillendiği incelenen birçok Amerikan belgesinde gözlemlenmiştir.

Sonuç

Görüldüğü üzere Amerikalıların Ermeniler üzerinde yapmış oldukları faaliyetler sonucunda Osmanlı Ülkesinde 130'un üzerinde Ermeni kilisesi, 400'ü aşkın okul ve 14'ün üzerinde yetimhane açılmıştır. Açılan bu kurumlarda öncelikli olarak Ermenilere hizmet edilmiş, Ermeniler kurumlardan faydalanmış ve kurumlarda görevli olarak çalıştırılmıştır.

Rus tarihçi V.L. Veliçko, “*Ermeniler tarih boyunca devamlı suretle efendilerini değiştirmişlerdir. Roma, Bizans, İran, Rus, İngiliz, Fransız, Türk.... Tarih sahnesine yeni yeni efendi çıktığında, Ermeniler eski efendilerine isyan etmişlerdir ve Ermeniler kendi efendilerini sistemli olarak satmışlardır*” demiştir.³⁶ Demek ki Ermeniler Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında yeni efendilerini Amerika olarak belirlemişler ve yine doğru ata oynayıp eski efendilerini sistemli olarak satmışlardır.

Osmanlı ülkesinde, Amerikan kurumlarının etkisiyle birçok Ermeni olayı çıkmıştır. Tehcir yasasıyla bu olaylarını önüne geçilmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde Milli Mücadele döneminde de Amerikan kurumları zararlı faaliyet göstermişlerdir.

Misyoner faaliyetlerinin bir etkisi olarak Osmanlı Devleti yıkılmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Ulu Önder Atatürk tehlikenin çok kısa zamanda farkında olmuş, “**fesat ocağı**” olarak nitelendirdiği bu zararlı Amerikan kurumlarını kapattırılmıştır.

İleriye sağlam adımlar atarak bakmak ve başımız dik olarak durmak için geçmişten dersler çıkarmalı, Ermeniler ve onları maşa olarak kullanan devletler ile olan ilişkilerimizde tarihe bir göz atarak yön vermeliyiz.

KAYNAKLAR

AMERİKÂN BOARD ARŞİV KAYNAKLARI

P.A.B.C.F.M., Reel: 582, No: 450

P.A.B.C.F.M., Reel: 582, No: 48

P.A.B.C.F.M., Reel: 582, No: 49

---

³⁶ Erol Kürkçüoğlu, “Ortaçağ'da Bizans ve İran'ın Ermeni Siyaseti”, *Türk Ermeni İlişkileri 21. Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.37.

- P.A.B.C.F.M., **Reel: 582**, No: 57
P.A.B.C.F.M., **Reel: 582**, No: 33
P.A.B.C.F.M., **Reel: 582**, No 34
P.A.B.C.F.M., **Reel: 582**, No: 39
P.A.B.C.F.M., **Reel: 582**, No 67
P.A.B.C.F.M., **Reel: 582**, No 81
P.A.B.C.F.M., **Reel:594**, No:16
P.A.B.C.F.M., **Reel: 617**, No:687
P.A.B.C.F.M., **Reel: 630**, No: 26
P.A.B.C.F.M., **Reel: 630**, No: 29
P.A.B.C.F.M., **Reel: 630**, No: 30
P.A.B.C.F.M., **Reel: 630**, No: 32
P.A.B.C.F.M. **Reel: 615**, No:1189
P.A.B.C.F.M. **Reel 606**, No: 558

1. Kitaplar

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1995.

DWIGHT H.G.O., *Christianity In Turkey: A Narrative of The Protestant Reformation in The Armenian Church*, Ballantyne Printir, London 1854.

ERDOĞAN Dilşen İnce, *Amerikan Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Ermeni İsyancıları (1896)*, IQ Yayınları, İstanbul 2008.

FIELD J.A., *America and the Mediterranean World 1776- 1882*, Princeton University Press, New Jersey 1969.

GRABİLL J.L., *Protestan Diplomacy and the Near East, Missioanary Influence on American Policy 1810-1927*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1971.

GÜNAY Necla, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyancıları*, IQ Yayınları. İstanbul 2007.

GÜRBÜZ Cenani, *Milli Mücadele'de Develi ve Ermeniler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

HALAÇOĞLI Yusuf, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, TTK, Ankara 2001.

LEE K.Y., *Ermeni Sorunu'nun Doğuşu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Amerika'nın Ermeniler Üzerindeki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri

ÖZTÜRK Ayhan, YILDIZ Özgür, *Amerikan Protestan Misyonerlerinin Türkiye'deki Faaliyetleri (1820-1938)*, Arka Oda Yayınları, İstanbul 2007.

SARAY Mehmet, *Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

ŞAHİN Gürsoy, *Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Sivas ve Suşehri Bölgelerinde Ermeni Faaliyetleri*, IQ Yayınları, İstanbul 2007.

TURAL Sadık, *Ermeni Meselesine Dair*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001.

WHITE E.G., *Bir Amerikan Misyoneri'nin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Enderun Kitap Evi, İstanbul 1995.

YILDIZ Özgür, *Anadolu'da Amerikan Okulları*, İstanbul: IQ Yayınları. İstanbul 2011.

YILDIZ Özgür, *Misyonerlik ve Amerikan Board Teşkilatı*, IQ Yayınları, İstanbul 2009.

2. Makaleler

KURAN Ercüment, "Amiral Bristol Raporu ve ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandasının Tarihçesi", *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2001, s.189-207.

KÜRKÇÜOĞLU Erol, "Ortaçağ'da Bizans ve İran'ın Ermeni Siyaseti" *Türk Ermeni İlişkileri 21. Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.37-46.

GÜLER Yavuz, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk- Amerikan İlişkileri (1795-1914)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:6 sayı: 1, Kırşehir 2005, s. 227-240.

3. Kongre- Sempozyum Bildirileri

BABACAN Hasan, "Ermeni Dul ve Yetimleri ile Osmanlı Devleti'nin Bunlara Karşı takip Ettiği Politikalar", *Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu*, Kayseri, Ocak 2007, s. 271-292.

ERDOĞAN Dilşen İnce, "Ortak Yaşamdan Çatışmaya Türkler ve Ermeniler; Van Yetimhanesi Örneği (1896-1897)", *Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu*, Kayseri, Ocak 2007, s. 9-30.

YILDIZ Özgür, "1860-1880 Yılları Arasında Bursa ve civarında Ermeniler" *Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu*, Kayseri, Ocak 2007, s.505-516.